

Манжула А. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного,
адміністративного та господарського права
Кіровоградського інституту державного та муніципального управління
Класичного приватного університету

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті, з метою визначення принципів діяльності науково-дослідних установ в Україні, проаналізовано низку нормативно-правових актів, а також позицій науковців. Виокремлено коло принципів, що покладені в основу діяльності досліджуваних установ. Зроблено висновки про доцільність висвітлення правил функціонування окремих юридичних категорій задля повноти й усебічності проведеного дослідження.

Ключові слова: науково-дослідна установа, принципи, діяльність, правила функціонування.

Постановка проблеми. Загальновідомим є той факт, що для реалізації державної політики в напрямі розвитку науки, установлення наукових зв'язків України зі світовим співтовариством, закріпленої в Конституції [1], створюються компетентні суб'єкти господарювання, які наділені спеціальними повноваженнями щодо провадження наукової, науково-технічної, науково-організаційної та науково-педагогічної діяльності на території України. Маються на увазі науково-дослідні установи, що перебувають у віданні державних органів публічної адміністрації й направлені на стимулювання розвитку науки в різних сферах суспільного життя. Поряд із цим виникають проблеми в частині чіткого розмежування функцій таких юридичних осіб у наведеній вище системі, а також визначення принципів їхньої діяльності стосовно інших державних органів, закладів, установ, організацій різних форм власності. Це суттєво впливає на методологічні засади функціонування науково-дослідних установ (центрів, інститутів), що може призвести до неоднозначних результатів такої діяльності.

Питанню дослідження принципів діяльності суб'єктів державного управління в різних сферах людської діяльності приділяли значну увагу такі учені, як В.Б. Авер'янов, С.В. Бобровник, Ю.Л. Бойко, Б.Н. Габрічідзе, В.В. Головченко, Л.М. Горбунова, С.Д. Гусарев, Б.П. Єлісеєв, В.С. Журавський, В.І. Козлов, А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, О.М. Костенко, С.М. Легуші, Т.В. Мазур, Ю.Р. Мірошніченко, Н.М. Оніщенко, В.М. Платонов, В.М. Селіванов, О.Ф. Скакун, Ю.А. Тихомиров, І.Б. Факас, С.В. Шевчук, Ю.С. Шемшученко та інші. Проте залишається дискусійним питання принципів діяльності саме науково-дослідних установ, що є наслідком недостатньої дослідженості на сторінках правової літератури. Окреслені обставини зумовлюють актуальність статті, метою якої є визначення основних принципів діяльності науково-дослідних установ в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Установлення принципів діяльності науково-дослідних установ в Україні, на наше переконання, потребує й висвітлення правил функціонування окремих категорій юридичних осіб чи протікання ратифікованих процесів у різних сферах людської діяльності.

Так, на думку Т.В. Мазур, яка займалася дослідженням правового режиму Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у банках, в основу діяльності зазначеної спеціалізованої бюджетної установи повинні бути покладені такі принципи:

- верховенства права;
- законності;
- гласності;
- публічності;
- професійної та організаційної незалежності;
- соціальної спрямованості діяльності;
- поєднання інтересів держави, вкладників і банків;
- відповідності повноважень Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у банках завданням, що стоять перед ним і системою гарантування вкладів загалом;
- постійної співпраці з органами фінансового контролю та банківського нагляду;
- координації діяльності із представниками банківської спільноти (учасниками й тимчасовими учасниками);
- колегіальності і єдиначальності;
- пріоритету інтересів вкладників;
- цілеспрямованості;
- плановості;
- безперервності;
- системності;
- фінансової самостійності;
- забезпечення максимального збереження коштів;
- максимально ефективного використання коштів за мінімально можливих ризиків (інвестування вільних коштів у надійні та ліквідні інструменти);
- ефективності й цільового спрямування витрачання коштів тощо [2, с. 76–77].

На нашу думку, наведене коло принципів діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у банках є невиправдано широким і не відповідає вимогам такої наукової категорії, оскільки змістове навантаження деяких із перерахованих вище основ збігається із завданнями функціонування вказаної юридичної особи, вичерпний перелік яких міститься в нормах Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 р. [3].

Водночас такі учені, як Б.Н. Габрічідзе та Б.П. Єлісеєв, до системи принципів побудови й діяльності органів виконавчої влади зараховують такі принципи:

- 1) правового регулювання (правової основи) органу виконавчої влади;
- 2) системності цих органів;
- 3) централізації і децентралізації функцій і розв'язання цієї проблеми в самій системі;
- 4) диференціації (розділення) й фіксування функцій і повноважень;

- 5) професіоналізму та компетентності;
- 6) законності;
- 7) гласності;
- 8) чергування функцій і повноважень і передавання однією частиною (підсистемою) органів виконавчої влади іншій її частині (підсистемі) деяких своїх повноважень;
- 9) взаємодії й узгодженого функціонування органів виконавчої влади з органами законодавчої й судової влади;
- 10) участі громадян у формуванні (обранні) органів виконавчої влади;
- 11) контролю в процесі організації й функціонування органів виконавчої влади [4, с. 52].

Поданий перелік змінних системи принципів якнайкраще розкриває основу діяльності органів виконавчої влади у взаємозв'язку з іншими представниками влади та окремими індивідуумами суспільства. Це зумовлено їхнім чітким розподілом за функціональними спрямуванням щодо розробленої моделі загалом.

Аналізуючи судову гілку влади в Україні, І.Б. Факас під конституційними процесуальними принципами діяльності судів загальної юрисдикції розуміє основні положення, сформульовані в процесуальних нормах права, які розкривають сутність здійснення й відображають специфіку різних форм правосуддя. При цьому вчена до цих принципів зараховує такі:

- державну мову судочинства;
- гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- змагальність сторін і свободу в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їхньої переконливості;
- забезпечення обвинуваченому права на захист;
- забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, установлених законом;
- колегіальний і одноосібний розгляд справ;
- диспозитивність;
- обов'язковість рішень суду;
- принцип права на свободу й особисту недоторканність, недоторканність житла тощо [5, с. 93].

Органи прокуратури організують свою організаційно-правову та процесуальну діяльність на таких принципах (ураховуючи положення ст. 6 Закону «Про прокуратуру» від 05 листопада 1991 р. [6]):

- 1) єдності прокурорської системи;
- 2) централізації органів прокуратури;
- 3) законності;
- 4) незалежності органів прокуратури;
- 5) захисту прокуратурою прав і свобод громадян;
- 6) усунення порушень закону й поновлення порушених прав;
- 7) невідворотності відповідальності за правопорушення;
- 8) гласності діяльності органів прокуратури;
- 9) позапартійності;
- 10) публічності;
- 11) єдиноначальності в діяльності прокуратури;
- 12) призначення на посаду;
- 13) пріоритетності прав і свобод людини та громадянина [7, с. 79–80].

Так як мова йде про принципи діяльності науково-дослідних установ в Україні, уважаємо за доцільне висвітлити основу проведення судових експертиз, що являють собою різновид досліджень як окремих напрям науково-дослідної діяльності

компетентних суб'єктів (державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України та відомчих центрів при Головних управліннях, Управліннях України в областях, місті Києві, на залізницях; науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності; науково-дослідного інституту судових експертиз в обласних центрах та їх регіональних відділень тощо) чи уповноважених на те осіб (експертів). Між іншим, у ст. 3 Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. міститься повний перелік невід'ємних принципів судово-експертної діяльності, а саме:

- 1) законності;
- 2) незалежності;
- 3) об'єктивності;
- 4) повноти дослідження [8].

Розглянемо більш детально поданий вище перелік принципів. Так, говорячи про принцип законності, варто зазначити, що йдеться про низку нормативно-правових актів, що регламентують судово-експертну діяльність наведеного вище кола компетентних суб'єктів та уповноважених осіб у зазначеній сфері суспільного життя, а саме:

- Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. [8];
- Закон України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 р. [9];
- Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. [10];
- Господарський процесуальний кодекс України від 06 листопада 1991 р. [11];
- Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. [12];
- Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. [13];
- Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. [14];
- Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 р. [15];
- Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 08 січня 1998 р. № 53/5 [16] тощо.

Це можуть бути підстави проведення судової експертизи, порядок і методика реалізації окремих її складових, стандарти оформлення належним чином обґрунтованих висновків тощо. Так, наприклад, під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 222 (шахрайство з фінансовими ресурсами), 358 (піддроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів) чи 366 (службове підроблення), підставою для проведення почеркознавчої експертизи є процесуальний документ правомочної особи (слідчого органу досудового розслідування) у вигляді постанови про призначення почеркознавчої експертизи, яка містить відомості про таке:

- а) відомче підпорядкування органу досудового розслідування;
- б) дату винесення та реєстраційний номер;
- в) найменування (тип) документа;
- г) посаду, звання, прізвище, ініціали уповноваженої особи;
- г) коротку фабулу розслідуваного злочину (комплексу злочинів);
- д) попередня кваліфікація злочинних діянь;
- е) відомості про матеріальні й ідеальні сліди у кримінальному провадженні, що вказують на необхідність проведення саме почеркознавчої експертизи;

є) запитання, які виносяться, потребують використання спеціальних знань у зазначеній сфері;

ж) перелік об'єктів дослідження й додатків (експериментальні, вільні та умовно-вільні зразки почерку потерпілого, підозрюваного чи свідків у кримінальному провадженні);

з) особистий підпис слідчого органу досудового розслідування.

Відтак експерт-криміналіст відділу технічної експертизи документів та почеркознавчої експертизи Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України проводить такого роду експертне дослідження виключно за наявності письмового доручення (постанови, ухвали) чи звернення осіб-учасників кримінального провадження (потерпілого, законного представника, підозрюваного чи його офіційного захисника).

Розглядаючи принцип незалежності передусім варто звернути увагу на процесуальну незалежність експертних установ і атестованих судових експертів, які під час реалізації своїх професійних повноважень науково-дослідного характеру використовують технічні засоби (шаблони, прилади, реактиви) та спеціальні знання (концепції, методики) задля досягнення кінцевого результату – висновків, які мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні (справі) й зосереджені в обґрунтованих відповідях на поставлені раніше запитання, що не виходять за межі компетенції уповноваженої на те особи. Поряд із цим унеможливується тиск з боку правоохоронних органів, сторін кримінального провадження, банківських установ, Державної фіскальної служби України, керівників науково-дослідних установ судової експертизи й інших на професійну діяльність кваліфікованих судових експертів (окрім організаційних і матеріально-технічних аспектів забезпечення їхньої діяльності з боку безпосередніх керівників).

У свою чергу, принцип об'єктивності й повноти дослідження передбачає вивчення всіх необхідних для проведення експертного дослідження чи експертизи обставин справи (у т. ч. матеріалів кримінального провадження, документів бухгалтерського обліку та фінансової звітності спеціалізованих бюджетних установ, суб'єктів банківської справи тощо). Так, наприклад, щодо питання експертного дослідження в частині грошового оцінювання земельних ділянок (установлення їхньої вартості) атестований працівник експертної установи повинен вивчити та проаналізувати такий спектр інформації, поданої йому в предметній формі:

– документи, що підтверджують права, зобов'язання й обмеження стосовно використання земельної ділянки;

– матеріали про фізичні характеристики земельної ділянки, якість ґрунтів, характер і стан земельних поліпшень, їх використання згідно із положеннями чинного законодавства;

– відомості про місце розташування земельної ділянки, природні, соціально-економічні, історико-культурні, містобудівні умови її використання, екологічний стан і стан розвитку ринку нерухомості в районі розташування земельної ділянки;

– інформація про ціни продажу (оренди) подібних об'єктів, рівень їхньої дохідності, час експозиції об'єктів цього типу на ринку;

– дані про витрати на земельні поліпшення та операційні витрати, що склалися на ринку, а також про доходи й витрати виробництва та реалізації сільськогосподарської й лісгосподарської продукції;

– проекти землеустрою, схеми планування територій і плани земельно-господарського устрою, згідно з якими передба-

чається зміна наявного використання земельної ділянки, що зможе вплинути на вартість об'єкта оцінювання;

– інші дані, що впливають на вартість об'єкта оцінювання [17]. Відтак професійна діяльність компетентного органу чи правомочної особи в указаному напрямі передбачає наявність широкого набору прийомів та операцій, які зосереджені у практичному використанні аналітичних здібностей і застосуванні методичного підходу (зіставлення отриманих даних з іншими джерелами інформації) тощо.

Висновки. Отже, проаналізувавши низку наукових праць і нормативно-правових актів, що торкаються питання встановлення принципів діяльності деяких органів державної влади та протікання науково-дослідних процесів у розглянутих сферах суспільного життя, пропонуємо виокремити таке коло принципів діяльності науково-дослідних установ в Україні:

1) науково-методичне забезпечення сталої діяльності органів державної влади;

2) дотримання норм і стандартів у цій сфері;

3) матеріально-технічна організація діяльності кваліфікованих працівників, що наділені відповідними спеціальними знаннями;

4) об'єктивність, повнота й неупередженість у проведенні експертиз, досліджень і діагностик;

5) правова регламентація їхнього функціонування;

6) чітке визначення повноважень спеціаліста (експерта, технолога, економіста) відповідно до пройденої атестації;

7) відомче або міжвідомче підпорядкування;

8) взаємодія з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими формуваннями, суб'єктами господарювання чи населенням.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 154к/96-ВР / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Мазур Т.М. Правовий режим Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у банках : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Т.В. Мазур. – К., 2008. – 220 с.
3. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 50. – Ст. 564.
4. Габричидзе Б.Н. Российское административное право : [учебник для вузов] / Б.Н. Габричидзе, Б.П. Елисеев. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1998. – 622 с.
5. Факас І.Б. Конституційно-правові принципи організації та діяльності судів загальної юрисдикції в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / І.Б. Факас. – К., 2009. – 202 с.
6. Про прокуратуру : Закон України від 05.11.1991 р. № 1789-XII / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.
7. Малюга В.І. Принципи організації та діяльності прокуратури України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / В.І. Малюга. – К., 2002. – 205 с.
8. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
9. Про виконавче провадження : Закон України від 21.04.1999 р. № 606-XIV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 24. – Ст. 207.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.
11. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
12. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41. – Ст. 492.

13. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № № 44–45, 46–47, 48. – Ст. 552.
14. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон УРСР від 07.12.1984 р. № 8073-X / Верховна Рада УРСР // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
15. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № № 35–36, 37. – Ст. 446.
16. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
17. Про експертну грошову оцінку земельних ділянок : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 р. № 1531 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1531-2002-п>.

Манжула А. А. Принципы деятельности научно-исследовательских учреждений в Украине

Аннотация. В статье, с целью определения принципов деятельности научно-исследовательских учреждений в Украине, проанализирован ряд нормативно-правовых

актов, а также позиций ученых. Выделен круг принципов, положенных в основу деятельности исследуемых учреждений. Сделан вывод о целесообразности освещения правил функционирования отдельных юридических категорий ради полноты и всеобъемлемости проведенного исследования.

Ключевые слова: научно-исследовательское учреждение, принципы, деятельность, правила функционирования.

Manzhula A. Principles of research institutions functioning in Ukraine

Summary. In the article in order to determine the principles of the activities of research institutions in Ukraine, analyzed a number of legal acts, as well as the positions of scientists. Isolated circle principles underlying the activities of the studied institutions. The conclusion about expediency of lighting rules for the functioning of certain categories of law for the sake of completeness and comprehensiveness of the study.

Key words: research institution, principles, activities, rules of functioning.